

Спасів Н.Я.
Хопчан В.М.
Хопчан М.І.

Кластер як імператив інвестиційної активності

Анотація

Розглянуто підходи до трактування кластера, на основі їх критичного опрацювання подано власне трактування даної дефініції, висвітлено форми та переваги формування кластерних утворень як імперативу інвестиційної активності.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації дедалі більшої ваги набувають нетрадиційні добровільні об'єднання підприємств, базовані на координації та локалізації фінансово-господарської діяльності з метою взаємодоповнення і посилення конкурентних переваг один одного. Одним із таких новітніх формувань є кластер, історія існування якого у вітчизняній практиці нараховує неповне десятиліття, хоча в розвинених країнах кластерні утворення є звичним явищем. До того ж результати кластеризації зарубіжних економік дозволяють констатувати про позитивні результати як на макро-, так і макрорівні. Враховуючи вищезазначене, висвітливо сутність та економічну природу кластера, що, на наш погляд, допоможе змінити вітчизняні стереотипи щодо нових формацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню кластерних формувань приділяється незначна увага з боку теоретиків і практиків. Так, до них можна віднести роботи М. Портера, М. Маршалла, К. Шумпетера, Г. Семенова, О. Богми, Ю. Ковальової, Л. Радіонової, Р. Хайрулліна, Г. Яшева, Р. Хасанова, М. Вікхема, Л. Орведала, К. Кетелса. Однак, попри актуальність згаданої проблематики наявні публікації недостатньо висвітлюють дані питання, що зумовлює подальше вдосконалення наукових підходів у цій площині.

Враховуючи зазначене, **метою статті** є комплексне дослідження сутності та економічної природи кластера каталізатора інвестиційної активності.

Виклад основного матеріалу. Генезис наукової парадигми поняття «кластер» бере початок ще у працях Маршалла та Шумпетера. Так, підхід Маршалла щодо формування «індустріального району» та погляди Шумпетера в частині підвищення економічних показників діяльності всередині даного «індустріального району» сформували перші уявлення про кластери. Проте подальшого розвитку кластерна теорія в працях згаданих науковців та їх послідовників не набула.

Тільки сучасні умови господарювання, домінантою яких є ринковий механізм господарювання, повернули зацікавленість як теоретиків, так і практиків до кластерних формувань. Зокрема, ґрунтовного дослідження кластерна концепція набула у роботах М. Портера, який законно вважається її основоположником. Учений зазначає, що кластер є організаційною формою консолідації зусиль зацікавлених сторін, скерованих на досягнення конкурентних переваг в умовах становлення постіндустріальної економіки. Висвітлюючи сутність кластера М. Портер вказує, що кластер являє собою «групу географічно суміжних та взаємопов'язаних підприємств і організацій, що функціонують у певній галузі, взаємодоповнюють та забезпечують постійне зростання кластера в цілому» [1]. Окрім цього він визначає функції даного суб'єкта, виокремлює притаманні йому особливості, а також висвітлює переваги та недоліки такого новоутворення, чим пропонує інноваційну технологію концентрації майна, активів та людського капіталу з метою підвищення результатів діяльності кожного учасника кластера. Так, згідно кластерної теорії М. Портера [9]:

1) кластер – двигун економічного зростання національної та регіональної економіки, оскільки конкурентоспроможність кластерів прямопропорційно впливає на макропоказники;

2) кластери визначають фундаментальні завдання в національних та регіональних умовах ведення бізнесу, оскільки впливають на природу конкуренції;

3) кластери забезпечують нові тенденції економічних взаємовідносин, базовані на консолідації усіх суб'єктів господарювання, включаючи органи державної влади.

Отже, на основі сформульованих М. Портером особливостей, можна зробити висновок, що кластери є організаційною формою консолідації зацікавлених сторін - інвесторів, спрямованою на досягнення конкурентних переваг в умовах глобалізації економіки. Основна мета формування кластера – забезпечення синергії розвитку як окремого бізнесу, так і регіону в цілому. Так, для бізнесу кластер – це реальна можливість забезпечення конкурентоспроможності при ефективно розробленій стратегії розвитку на 5-10 років. Однак, варто наголосити, що кластер формують локалізовані географічно підприємства одного сектора економіки, метою об'єднання яких є підвищення результатів діяльності за умови цивілізованої конкуренції, орієнтації на лідера та державної підтримки. За своєю суттю кластери є основою економічного розвитку регіону та держави шляхом здійснення інвестицій, адже, виходячи із теоретичних концепцій дозволяють:

- розширити ринки збуту за рахунок уніфікації вимог в контексті кластера в цілому;
- збільшити коло споживачів та клієнтів за рахунок розвинених учасників кластера;
- підвищити рівень зайнятості населення;
- наростити потужність за рахунок економічної підтримки з боку органів державної влади.

В контексті дослідження варто зазначити, що сучасна вітчизняна кластерна концепція перебуває на етапі становлення, оскільки фундаментальних праць по даній проблематиці обмаль. Частково у своїх роботах акцентують увагу на кластерах та особливостях їх функціонування Г. Семенова, О. Богма, Ю. Ковальова, серед зарубіжних – Л. Радіонова, Р. Хайруллін, Г. Яшева, Р. Хасанов, М. Вікхем, Л. Орведаль, К. Кетелс та ін.

Виходячи з цього у теорії і практиці існують наступні трактування кластера, систематизовані нами у відповідні групи, зокрема:

1) кластер - географічна концентрація подібних, суміжних або додаткових підприємств з активними каналами для бізнес-транзакцій, комунікацій та діалогу, що поділяють спеціалізовану інфраструктуру, робочі ринки та послуги і мають спільні можливості або загрози;

2) кластер - це галузеве, територіальне та добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співпрацюють із науковими (освітніми) установами, громадськими організаціями та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції і сприяння економічному розвитку регіону;

3) кластер - мережа постачальників, виробників, споживачів, елементів промислової інфраструктури, дослідницьких інститутів, взаємозалежних у процесі створення додаткової вартості;

4) кластер - група розташованих на території поселення або поблизу його взаємозалежних підприємств та організацій, які взаємодоповнюють і посилюють конкурентні переваги один одного;

5) кластер являє собою групу локалізованих взаємозалежних компаній, постачальників устаткування, комплектуючих, спеціалізованих послуг, інфраструктури, науково-дослідних інститутів, вузів та інших організацій, які взаємодоповнюють і посилюють конкурентні переваги один одного.

Вищезазначені визначення, на наш погляд, подібні за змістом та несуть однакове смислове навантаження, а тому потребують уніфікації. Оскільки наведені трактування акцентують увагу на таких важливих аспектах, як добровільність, географічна та виробнича спорідненість, інвестиційна складова й орієнтація на позитивний кінцевий результат діяльності, вважаємо, що кластер – це добровільне галузеве-територіальне об'єднання суб'єктів господарювання, включаючи органи державної влади, з метою консолідації діяльності та досягнення конкурентних переваг в умовах глобалізації.

Варто зауважити, що кластери класифікують за такими ознаками [3]:

- 1) стадією розвитку (ембріональний, розвинений, зрілий);
- 2) глибиною кластера (глибокий, мілкий, невизначеної глибини);
- 3) динамікою зайнятості (зростаючий, зменшуваний, стабільний);
- 4) значимістю (географічна) або за територіальним поділом праці (регіональні, що створюються в межах одного регіону і орієнтуються на наявну географічну концентрацію взаємопов'язаних галузей; державні (національні), що включають наявні діючі підприємства, організації та установи, розташовані у різних регіонах країни з орієнтацією на експорт; міжнародні, що створюються на основі використання дешевої робочої сили і природних ресурсів малорозвинених країн та імпорту технологій з розвинених країн);
- 5) ступенем відкритості кластера (впливає на залучення в регіон додаткових ресурсів або функціонування кластера, що відбувається на використанні тільки своїх ресурсів);
- 6) повнотою використання первинного ресурсу (здійснює вплив на стійкість наявних сформованих груп кластерного спрямування: за меншої частки активного використання первинного ресурсу підвищується можливість його використання іншими підприємствами, які не входять у кластер, що зазвичай послаблює конкурентоздатність самого кластера);
- 7) надійністю каналів перерозподілу ресурсів (забезпечує стійкість логістичних потоків між підприємствами кластера);
- 8) наявності державної підтримки провідної галузі кластера (здатність захисту інтересів наявного кластера, можливість одержання за рахунок взаємодії з державою додаткових конкурентних переваг);
- 9) галузевою приналежністю (міжгалузеві (таких більшість), які включають підприємства різних галузей, як традиційних, так і високотехнологічних, галузеві, коли всі члени кластера належать до однієї галузі);

10) структурою (кластери, які складаються насамперед з малих та середніх підприємств, що дає змогу поєднувати переваги наявного малосерійного виробництва з великомасштабним підходом);

11) рівнем взаємодії між членами кластера (кластери з вільними відносинами в асоціації; з регламентованими відносинами; з несистемними відносинами);

12) характером зв'язків (виробничі, створені на базі промислових підприємств, які практично не підтримують відносин з наявними науково-дослідними організаціями; науково-технічні, які утворюються навколо університетів або включають їх у свою систему; змішані);

13) кількістю членів кластера (кластери, які складаються з невеликого числа (до 20 членів), кластери, які складаються із значного числа підприємств, організацій та установ (більше 20 членів));

14) управлінням та географічним охопленням (макрокластери - групи взаємопов'язаних та взаємодіючих галузей, окремих сегментів у межах країни в цілому, мезокластери - взаємопов'язані галузеві групи підприємств у межах конкретного регіону, мікрокластери - представляють рівень міста);

15) конкурентними перевагами (стійкий - структура кластера і взаємодія між наявними учасниками кластера, що стабільно розвиваються відзначається ефективністю; потенційний - фрагментована структура кластера, що динамічно рухається вперед і за сприятливого ділового середовища кластер починає інтенсивно розвиватися; латентний - існування окремих, незалежних кластерних структур, нестача стабільних, стійких комунікативних взаємозв'язків між учасниками кластера.

Така детальна класифікація, на наш погляд, охоплює усі структурні елементи кластерних формувань та систематизує їх, розширюючи понятійний апарат в контексті наукової парадигми кластера.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В контексті дослідження сутності кластерів варто зазначити, що їх існування базоване на кластерній політиці, яку кожна окрема країна проводить, враховуючи

національні особливості. Вітчизняна практика свідчить, що методичні основи формування кластерної політики в Україні відсутні. Виходячи з цього, імплементація зарубіжного досвіду є необхідною умовою кластеризації. Так, в Євросоюзі кластиризація є типовим явищем ринкової економіки. Програми підтримки кластерів фінансуються з бюджетів країн-учасниць і розвиваються в рамках регіональної, інноваційно-інвестиційної та промислової політики. Члени Євросоюзу визначають тільки місце формування кластера, галузь та конкретного адресата коштів. Розвиток регіону, ґрунтований на малому і середньому бізнесі із значними інвестиціями та використанням новітніх технологій є основою економічного піднесення на макрорівні і формує ряд переваг на локальному рівні, зокрема:

- забезпечує зайнятість населення, чим знижує рівень безробіття;
- збільшує базу оподаткування, позитивно впливаючи на макропоказники;
- створює додаткові робочі місця;
- дозволяє розвиватись малому та середньому бізнесу.

Отже, кластеризація національної економіки є вимогою часу та дозволяє на якісно новому рівні об'єднувати потенціал, інновації, фінансові й інвестиційні ресурси, тандем яких – економічне зростання, фінансова незалежність та сталі позиції на міжнародній арені.

Список використаних джерел:

1. Портер М. Конкуренция.: Пер. с англ.: – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 608 с.
2. Родионова Л.Н. Хайруллин Р.Ф. Кластеры как форма интеграции инвестиционных ресурсов http://www.ogbus.ru/authors/Rodionova/Rodionova_4.pdf

3. Семенова Г.А, Богма О.С. Национальный кластер - новый шлях для прискорення економічного та інноваційного зростання України //Вісник економічної науки України. – №1(9). – 2006. – С. 127-133.
4. Ю. Ковальова. Кластер як новий інструмент модернізації економіки//[Схід](#). – № 5 (83). – 2007. – С. 28-34
5. Яшева Г.А. Кластерная политика в повышении конкурентоспособности национальной экономики: методика формирования. Государственное управление. Электронный вестник. Выпуск № 11. Июнь 2007 г. http://www.rusnauka.com/17_SSN_2007/Economics/22544.doc.htm
6. Dr Mark Wickham. Regional Economic Development: Exploring the 'Role of Government' in Porter's Industrial Cluster Theory. CRIC Cluster conference. Beyond Cluster- Current Practices & Future Strategies Ballarat, June 30-July 1, 2005
7. Ketels, C. 2003, "Clusters of Innovation in Europe", in: *Structural Change in Europe 3 –Innovative City and Business Regions*, Bollscheivel: Hagbarth Publications.
8. Linda Orvedal. Industrial clusters, asymmetric information and policy design. Norwegian School of Economics and Business Administration. Discussion Paper 25/02.
9. Michael E. Porter. Russian Competitiveness: Where Do We Stand?. Institute for Strategy and Competitiveness. Harvard Business School. *U.S.-Russian Investment Symposium*. Boston, Massachusetts 13 November 2003 http://www.isc.hbs.edu/pdf/CAON_Russia_2003_Harvard_Symposium_11-13-03_CK.pdf
10. OECD (2010), Competitive Regional Clusters:National Policy Approaches, ISBN 978-92-64-02708-4. www.oecd.org/publications/Policybriefs/;
11. OECD, 2010, Innovative Clusters: Drivers of National Innovation Systems, OECD: Paris.
12. The Cluster Initiative Greenbook: New Findings on the Process of Cluster-Based Economic Development. <http://www.ivorytower.se/greenbook/general.html>